

Tokom poslednjih godina, u Srbiji se u kolokvijalnom govoru sve češće počeo pominjati jedan naizgled čudan, ali za političku istoriju Srbije veoma bitan datum: 6. oktobar 2000. Za razliku od drugih datuma, čiji značaj potiče od nekog krupnog događaja koji se baš tada desio, čudnovatost ovog datuma proizlazi odatle što se na taj dan nije ništa bitno desilo, *što ništa bitno nije počelo da se dešava, uprkos očekivanjima mnogih građana Srbije koji su 5. oktobra 2000. uzeli učesća u svrgavanju vlasti Slobodana Miloševića*. Štaviše, za razliku od drugih znamenitih datuma, koji upućuju na tačno određene dane, ovaj datum je prevazišao trajanje jednog dana, jedne nedelje, jednog meseca, pa čak i jedne godine. On je postao simbol jedne cele epohe, *epohe političkog nečinjenja* u postmiloševićevskoj Srbiji.

---

5. OKTOBAR,

6. OKTOBAR,

12. SEPTEMBAR...

ALEKSANDAR MOLNAR

MILOŠEVIĆEV USTAV POSLE MILOŠEVIĆA
Petog oktobra 2000, dana kada je svrgnut Slobodan Milošević, u Srbiji (tada još i Jugoslaviji) okončana je prva etapa revolucionarnog gibanja. Osim obezglavljanja režima lične vlasti, učinak prve etape revolucionarnog gibanja bilo je i otvaranje perspektive tranzicije ka demokratskoj ustavnoj državi. “Petooktobarske promene” ušle su u istoriju kao oznaka za najjači demokratski udarac koji je pretrpeo neki autoritarni režim u Srbiji (Jugoslaviji) od 1918. naovamo. Međutim, demokratska revolucionarna logika je nalagala da se već 6. oktobra postavi cilj *demontiranja* celokupnog represivnog aparata koji je ostao iza Miloševića, *obračuna* sa komunističkim i nacionalističkim ideološkim nasleđem na kojem je njegova vlast počivala, *donošenja* pravnih (ali i drugih) mera “potiskivanja prošlosti” i – iznad svega – *pripremanja* uslova za promenu pravno-političkog

sistema izgrađenog na Ustavu Srbije iz 1990. godine. Neuspeh nove partijske političke elite – elite ponikle u DOS-u, kojem je pošlo za rukom da obori Miloševića sa vlasti – da ostvari ovaj kompleksni cilj učvrstio je razočarane građane Srbije u uverenju da je revolucija u Srbiji (Jugoslaviji) već tog istog, 6. oktobra bila prekinuta. Zbog izostajanja prelaska u drugu, ustavotvornu fazu revolucije, političko vreme u Srbiji (Jugoslaviji) se zaustavilo. U političkom životu su elementi kontinuiteta sa Miloševićevim režimom počeli da odnose prevagu nad elementima diskontinuiteta, proisteklim iz “petooktobarskih promena”.

34 Nije poznato kada su akteri obaranja Miloševićeve tiranije odlučili da odustanu od promene Ustava iz 1990, kojoj su eksplicitno dali prioritet u svojim predizbornim obećanjima. Možda su to učinili već 6. oktobra 2000, kada su faktički preuzeli vlast i izbacili iz igre svog najvećeg zajedničkog neprijatelja. Možda je to bilo kasnije, kada su se međusobno sukobili i počeli da se otimaju za poluge vlasti koje su preoteli iz Miloševićevih ruku. Možda nikada i nisu doneli takvu odluku, već su, spontano otkrivši kakve sve pogodnosti za nosioce vlasti pruža Ustav iz 1990, jednostavno zaboravili na predizborna obećanja, na nužnost završavanja revolucije, pa i na opasnosti koje vrebaju u uslovima (ustavno)pravnog haosa. Možda, napose, nikada i nisu ozbiljno mislili da se zamajavaju sa nečim tako trivijalnim i nepotreb-
nim, a opet tako pretećim i komplikovanim, kao što je promena ustava...

Bilo kako bilo, u svesti najpre revolucionarno razbuđenog, a potom i politički razočaranog građanstva postmiloševićevske Srbije, “6. oktobar” je postao neraspletivo povezan sa ostajanjem na snazi dezavuisanog Ustava iz 1990. Nijedan element kontinuiteta sa starim režimom ne baca poraznije svetlo na učinke vladavine pripadnika nove partijske političke elite, koja je, preuzimajući vlast tog 6. oktobra 2000. godine – možda zaista sasvim iskreno – proklamovala da će sa Miloševićem odbaciti i njegov celokupan ustavnopravni sistem.

Takvo stanje se u Srbiji skoro šest godina nije menjalo. Na snazi je i dalje Ustav iz 1990, koji su novi nosioci vlasti deklarativno uvek smatrali “zrelim” za promenu, a intimno prihvatili kao osnovni stub “legaliteta”. Stiće se utisak da su oni, kao uostalom i Milošević, procenili da srbijanski puk nije dostajan samokonstituisanja i da su došli na stanovište da svi građani Srbije moraju da se zadovolje sa ustavom koji već imaju, koji im je 1990. dat milošću vlasti i “koji nije ni tako loš” (!) (s obzirom na to ko ga je pravio).

Teško je reći koliko bi ovakvo haotično stanje trajalo da je o njemu mogla da nastavi da samostalno odlučuje nova partijska politička elita Srbije. Njeni pripadnici su se “lepo snašli” sa Ustavom iz 1990. i nisu imali nikakve potrebe da sebi komplikuju život međusobnim sporovima oko pojedinih ustavnih rešenja i,

pogotovo, uplitanjem naroda na kraju ustavotvornog postupka (pošto je članom 133 Ustava iz 1990. predviđen referendum kao jedini način usvajanja ustavnih promena, koje prethodno prihvati dvotrećinska većina poslanika Skupštine). Iako su svi oni, pre ili kasnije, prošli kroz fazu maštanja o sazivanju ustavotvorne skupštine – i to samo onda kada bi se obreli u opoziciji – do primene logike revolucionarnog diskontinuiteta u realnosti nikada nije došlo.¹ Saživevši se u potpunosti sa Miloševićevim ustavom, oni su sebe ubedili da je on sasvim pogodan “instrument vladanja”, a da će, ako ih jednog dana neka velika nesreća natera da ga promene, imperativ “legaliteta” nalagati da se primeni njegov član 133.

“Velika nesreća” nastupila je septembra 2006. Tada je postalo izvesno da će konačno rešavanje pitanja statusa Kosova i Metohije biti veoma brzo završeno (po svoj prilici do kraja godine) i da postoje dobri izgledi da Kosovo i Metohija stekne ovaj ili onaj oblik nezavisnosti od Srbije. Time je na udar došao drugi veliki element kontinuiteta sa starim režimom – zagovaranje “papirnog suvereniteta” Srbije nad teritorijom Kosova i Metohije. Ali, pre nego što se kaže nešto više o tom “papirnom suvernitetu” mora se, barem u kratkim crtama, rekonstruisati njegov nastanak iz svetonazora srpskog suverena.

GENEZA SVETONAZORA SRPSKOG SUVERENA

35

Na ovom mestu nema potrebe da se ulazi u sporove o suvernitetu u modernom svetu, koji nagriza, između ostalog, krajnje heterogeni procesi globalizacije, univerzalizacija kulture osnovnih prava čoveka i nadnacionalna (i unutar nacionalna) regionalizacija.² U tom kompleksnom i, u velikoj meri, protivrečnom i nekonzis-

---

¹ Na mogućnost sazivanja ustavotvorne skupštine i bez revolucionarnog diskontinuiteta, tj. u skladu sa svim važećim pravnim aktima, u poslednje je vreme upozoravao Zoran Tomić (upor. Tomić, 2006a; Tomić, 2006b).

² Na drugom mestu branio sam tezu da je puk koji slobodno stvara sebi državu “suveren”, ali, u slučaju da se opredeli da stvori demokratsku ustavnu državu, “suveren” nestaje i na njegovo mesto stupaju akteri koji se bore kao nosioci konzervativne i inovativne konstitutivne vlasti (upor. Molnar, 2002: 21 i dalje). Što se pak tiče samih organa demokratske ustavne države, kao nosilaca konstituisane vlasti, oni ne mogu pretendovati na suverenitet već zbog principa podele vlasti, dok se u modernom svetu (kojim dominiraju globalizacija, univerzalna osnovna prava čoveka i regionalizacija) njihova kompetencija da samostalno donose odluke drastično smanjuje. Iako se neki autori i dalje zalažu za zadržavanje koncepta suvereniteta u smislu “opravdanja nezavisnosti države” (Hinsli, 2001: 223) ili njenog “jedinstva” zasnovanog na jedinstvu podvlašćenih u odnosu na one koji imaju vlast (Maus,

36 tentnom svetu velike i jake supersile sa nuklearnim naoružanjem i sa poljuljanim demokratskim vrednostima ili bez njih (SAD, Rusija, Kina) još uvek se atavistički bore da održe taj famozni “suverenitet” (ponekad izjednačen sa “nacionalnim interesom”) – koji uvek ima primese imperijalnih ili barem hegemonskih pretenzija. Na drugoj strani, manje države, nespремne da slede primer Kube, moraju da računaju sa tim da u mnogim stvarima o kojima formalnopravno odlučuju njihovi organi, ti organi nemaju kapacitet da ih po sopstvenom nahođenju i samostalno razreše. Takva situacija nije, sama po sebi, ni dobra ni loša, pošto se u njoj mešaju tako različite pojave kao što su neprincipijelni (često tajni) pritisci moćnih inostranih političkih aktera na domaće političare, s jedne strane, i pravne mogućnosti za građane da tuže vlastitu državu ako im uskraćuje osnovna prava čoveka garantovana nekim (ratifikovanim) međunarodnopravnim aktom, s druge strane. Pogotovo je protivrečna sfera ekonomije, pošto građani imaju potrebu i za državnim organima koji imaju dovoljno mudrosti i snage da unaprede “nacionalnu kompetitivnost” na svetskom tržištu (Cable, 1995: 23–24), ali i za samom svetskom konkurencijom, koja lomi lokalne monopole i okoštale klijentelističke aranžmane (karakteristične za autoritarne režime i autarhične privrede). Političko umeće elite svake od savremenih malih država, pogotovo ako se nalazi u procesu tranzicije, jeste da se što bolje snađe u tom zamršenom svetu, da pametnim savezima i revnosnim učešćem u nadnacionalnim regionalnim organizacijama svede nivo neprincipijelnih političkih pritisaka na minimum i da što većem broju svojih građana omogući što ugodniji život.

Takvo političko umeće upadljivo je nedostajalo Slobodanu Miloševiću, njegovoj porodici i partiji, u vreme dok su vladali Srbijom. Fetišizacija “suvereniteta”, do koje je u Srbiji došlo upravo krajem osamdesetih i tokom devedesetih godina, bila je posledica njegovog upadljivog nesnalaženja u modernom svetu, traženja inostranih saveznika u, najblaže rečeno, sumnjivim političkim akterima (poput komunističke partije Rusije ili vladajuće partije Belorusije), gotovo paničnog straha od uključenja u postojeće oblike regionalizacije (EU pre svega), kao i *težnje da se ne dozvoli okrnjenje sopstvene vlasti* ni po koju cenu – uključujući tu i cenu rapidnog

---

1995: 557–558; Maus, 2001: 90 i dalje), njihova se zalaganja čine uzaludnim pošto zamagljuju osnovno značenje koje su pojmu suvereniteta dali prvi teoretičari koji su se njime bavili – da je u pitanju “apsolutna i trajna” vlast (Bodin, 2002: 33) koja podrazumeva da njen nosilac, tj. suveren “raspolaze sa toliko moći i snage [...] da pomoću straha od te moći i snage može da usmeri volje svih pojedinaca na mir unutar zajednice i na uzajamnu pomoć protiv spoljašnjih neprijatelja” (Hobz, 1991: 180).

pogoršanja kvaliteta života, pa i smrt mnogobrojnih građana Srbije u ratovima i progonima. Miloševićeva politika prema Kosovu i Metohiji ne može se razumeti ako se ne sagleda kao *epifenomen* upravo te njegove težnje da na svaki način – pravno ili faktički, svejedno – *on* bude srpski suveren. Štaviše, već od prvih dana svoje vladavine, Milošević je Kosovo i Metohiju učinio *garantom vlastite suverenosti*. Pošto je u ovoj srbijanskoj pokrajini već tokom 80-tih počeo da deluje snažan albanski nacionalistički pokret za stvaranje nezavisne države kojoj bi se na čelu nalazio jedan drugi, albanski suveren (i koji bi bio po meri većinskog albanskog stanovništva), Milošević je već u prvim godinama svoje vladavine uspostavio jednostavnu legitimacionu logiku svog suvereniteta: “Svi Srbi moraju da priznaju mene za suverena zato što jedino ja mogu da sprečim da se na Kosovu i Metohiji oformi nezavisna albanska država kojoj će na čelu biti albanski suveren i koja će već sama po sebi predstavljati skrnavljenje velike srpske svetinje (kolevke srpstva, centra srpske duhovnosti ili nečeg tome sličnog).”

Takav suverenski legitimacioni obrazac nije bio u sukobu samo sa njegovim pandanom na strani kosovskih Albanaca, nego i sa svetonazorom svih onih građana Srbije (bilo da su srpske, albanske ili neke treće narodne pripadnosti) koji su već i državni suverenitet smatrali prevaziđenom političkom kategorijom,³ koji su se grozili faktičkih suverena (legitimisanih ratničkim nacionalizmom) i koji su smatrali da je politički prioritet da ljudi mirno žive tamo gde žele da žive, u skladu sa pravilima prihvaćenim u celom civilizovanom svetu, a da će najviše šansi za to imati ako SFRJ opstane u bilo kakvoj (federalnoj, konfederalnoj, asimetrično federalnoj itd.) formi i, pogotovo, ako postane član Evropske zajednice (od 1992. Evropske unije). Građani koji su se artikulisano priklonili potonjem svetonazoru jasno su mogli da uoče opasnost koja im preti od svakog pretendenta na poziciju suverena (bez obzira na to da li je u pitanju državni organ ili pojedinac, odnosno da li je Srbin ili Albanac) i zato su – poučeni drugim primerima slabljenja etničkih animoziteta, razvoja parlamentarne demokratije i ekonomskog prosperiteta u evropskom kontekstu – davali podršku svim političkim snagama koje su i Srbiju i Kosovo i Metohiju nastojale da uvedu što pre u zajednicu evropskih naroda, *bez obzira na to u kakvom pravno-političkom statusu će zaista biti primljeni*. Tako je Srbija u 1990. godinu ušla

37

---

3 Ta kategorija, naravno, nije bila prevaziđena za onoga ko je, na Hinslijevom tragu, pod njom podrazumevao međunarodnopravnu nezavisnost države u kojoj živi i njenu ravnopravnost sa drugim državama (upor. Hinsli, 2001: 223). Ali, uzeta čak i u tom, najširem značenju (sinonimnom za državnu nezavisnost i ravnopravnost), kategorija “suverenosti” nije igrala dominantnu ulogu u svetonazoru građana o kojima je ovde reč.

podeljena na (barem) tri oštro suprotstavljena *svetonazorna bloka*, koja ću ovde zvati blokom srpskog suverena, blokom albanskog suverena i blokom evropske pacifikacije. Za prva dva bloka ključni je bio koncept nezavisne, suverene nacionalne države, kojom vlada nacionalni vođa (“suveren”) i koja se opire svakom efektivnom integrisanju u Evropsku uniju (zbog gubitka suverene vlasti). Jedino je za treći blok ključan bio koncept evropskog ujedinjenja kao jedini put za prevazilaženje eksplozivnih i principijelno nerazrešivih sukoba oko teritorija, stanovništva i (“suverene”) vlasti.

USTAV I REFERENDUM U MILOŠEVIĆEVOJ SRBIJI

38 Uprkos činjenici da je svetonazorni sukob 1990. godine već podelio i zapalio Srbiju, Milošević nije dozvolio da on ostavi bilo kakvog traga na donošenje prvog postkomunističkog Ustava Srbije. Da bi to i postigao, Milošević je, ponet uspehom koji je ostvario na prvim opštim (iako još uvek ne i višestranačkim) izborima za Predsednika Predsedništva Srbije u novembru 1989 (osvojenih 86 odsto glasova), pribegao jednom efektnom političkom triku. U (tada još jednopartijskoj komunističkoj) Skupštini Srbije on je 23. juna obznanio svoju nameru da referendumom, zakazanim već za 1–2. juli, upita narod da li je saglasan da mu poveri ustavotvorni posao. Svoj Predlog on je obrazložio na krajnje indikativan način: “Redosled poteza koji čini celinu našeg Predloga podrazumeva prvo ustav, pa izbore, jer bi obrnuti redosled neizbežno proizveo neustavnu situaciju i direktno otvorio vrata sukobima sa nesagledivim negativnim posledicama, pre svega na Kosovu” (cit. prema: Antonić, 2002: 103). Ako se uzme u obzir i to da je ubrzo proglašen trijumfalni uspeh referenduma (skoro stoprocentno prihvatanje Miloševićevog Predloga od strane 78 odsto građana koji su izašli na izbore), može se govoriti o četiri ključna momenta svetonazora srpskog suverena: (1) traženje plebiscitarne podrške za ustavnopravni izlazak iz starog režima, (2) legitimisanje vršenja ustavotvorne delatnosti očuvanjem suverene vlasti nad Kosovom i Metohijom, (3) naglašavanje “legalizma” i (4) projekcija jedinstva i sloge srpskog suverena i naroda.

(1) U prvom koraku srpski suveren se obraća isključivo svom narodu i priznaje mu da je stari režim neodrživ (komunistički režimi u okruženju padaju jedan za drugim), da je i u Srbiji (odnosno SFRJ) društveno-politička situacija kritična, da su promene neizbežne, ali da mogu izazvati velike opasnosti po njegov narod (“sukobi sa nesagledivim posledicama”). Pošto je srpski suveren jedini u stanju da spasi svoj narod i otkloni opasnosti koje se nad njime nadvijaju, on od naroda traži mandat da potpuno slobodno i prema vlastitom nahođenju napravi novi ustav.

Referendum se u tom slučaju organizuje ne da bi se na njemu proverio konačni ustavotvorni rezultat (da li zaista odgovara potrebama naroda), nego da bi se potvrdila mesijanska uloga suverena (budućeg ustavotvorca).

(2) No, ostaje pitanje šta su bile prave opasnosti koje su pretile srpskom narodu te 1990. godine. Iz vizure jednog srpskog komuniste sa nacionalističkim ambicijama (kakav je Milošević bio u to vreme), tri stvari su dolazile u obzir: pojačani pritisak za realnu demokratizaciju i priključenje Evropskoj zajednici, nepovoljan ishod raspada SFRJ (ugrožavanje projekta Velike Srbije) i eskalacija nasilja na Kosovu i Metohiji. Sve je to srpski suveren nesumnjivo imao na umu, ali je apostrofirao samo jedno – separatistički pokret kosovskih Albanaca i nužnost da se sačuva “teritorijalni integritet i suverenitet” Srbije. Gubitak Kosova i Metohije uzdignut je u takvu (“mitsku”) opasnost da je pred njenom veličinom sve drugo bledele, dok je borba za očuvanje ove pokrajine postala dovoljno važna da u sebe supsumira i donošenje novog ustava za celu Srbiju. Ustavotvorstvo je takvom političkom mahinacijom bilo degradirano u samo jedan od oblika borbe za Kosovo i Metohiju, prelazeći u nadležnost onoga ko se već osvedočio kao najveći borac na tom polju – Slobodana Miloševića i njegovih partijskih drugova (o bračnom drugu da se ovde ne govori).

(3) Taman što je, odlukom o referendumu i isticanjem vlastite misije u borbi za Kosovo i Metohiju, iskoračio iz komunističke tradicije ustavnosti (u kojoj se narod nikad nije pitao ni za šta i u kojem je komunistička partija uvek uspešno rešavala sve međuetničke probleme), srpski suveren je morao da stvari smiri i dovede u “legalistički” okvir. Zato je on odmah izrazio bojazan da nekim slučajem ne dođe do “neustavne situacije”, što bi za njega – samoproklamovanog “legalistu” – bilo jednako opasno kao i odustanak od donošenja novog ustava. Bitno je bilo da niko ne pomisli na revolucionarno sazivanje ustavotvorne skupštine (koja bi sama i definisala šta su opasnosti za srpski narod i predvidela rešenja za njih), već da se svi zadovolje primenom odredbi važećeg pravnog propisa (u ovom slučaju Ustava) i prepuste Skupštini Srbije u starom (komunističkom) sazivu da, shodno instrukcijama samog Miloševića, reguliše ništa manje do – tranziciju iz komunističkog u postkomunistički politički sistem.

(4) Pošto je referendum održan u roku od nedelju dana, bez ikakve pripreme i kontrole, suveren i njegova partija su mogli da po sopstvenom nahođenju “šteluju” njegov ishod. Procenili su da bi dovoljno ubedljivo delovalo da proglase da je na izbore izašlo tri četvrtine birača (preostalu četvrtinu očigledno su činili Albanci i pripadnici drugih “izdajničkih” manjina), od kojih je “NE” zaokružilo svega 2,65 odsto (srpskih) “izdajnika” (koji bi se ponajpre mogli dovesti u vezu sa

tek nastajućim opozicionim političkim partijama). Na taj način je svim Srbima koji nisu izašli na referendum ili koji su glasali protiv Miloševićevog predloga održana lekcija da se nalaze u zabludi, da je “ceo srpski narod” uz svog suverena i da se “pravi Srbin/Srpkinja” na predstojećim (prvim) višestranačkim izborima mogu opredeljavati samo za jednog kandidata i jednu partiju: Slobodana Miloševića i njegov SPS.

Uzme li se u obzir da je Milošević u to vreme već imao punu kontrolu nad Kosovom i Metohijom⁴ i da se sa donošenjem Ustava iz 1990. ništa bitno nije izmenilo u realnim odnosima dominacije u “južnoj srpskoj pokrajini”, jedini stvarni efekat cele igre sa referendumom bilo je otklanjanje prave opasnosti koja je pretila njegovoj suverenoj vlasti – opasnosti od obesmišljavanja komunističke legitimacione matrice, otvaranja perspektive za demokratizaciju srbijanskog (odnosno jugoslovenskog) društva i njegovo priključenje Evropskoj zajednici. Srpski narod se od komunizma oprostio, a da (njegov najveći deo) nije ni bio svestan da mu se vlastodršci nisu promenili i da su samo prilagodili pravno-političke instrumente svoje vladavine novom vremenu. Ubeđeni da su napravili dobar posao kada su omogućili “legalističku” promenu ustava i time, navodno, onemogućili “sukobe sa nesagledivim posledicama”, oni su se zapravo izložili na milost i nemilost jednom 40 demokratskom despotu čije je ratne planove tek trebalo da upoznaju.⁵

Osam godina kasnije, kada je većina srpskog naroda već prozrela Miloševićevo beskrupulozno vlastoljublje i kada se njegov legitimitet srpskog suverena rapidno topio, još je uvek relativno mali broj građana Srbije uviđao funkcionalnu vezu između njegovog opstanka na vlasti i vanrednog stanja na Kosovu i Metohiji. Sam Milošević je tu vezu, njima nasuprot, odlično shvatao. Zato je već na prve ozbiljnije pokušaje međunarodne zajednice da mu Kosovo i Metohiju izvuče izvan kontrole reagovao žustro, primenjujući ponovo isti referendumski trik kao i 1990. godine. Pošto su početkom 1998. skoro svi već bili zaboravili na Ustav (koji je, kako se pokazalo, bio pravni propis od malog značaja za politički život zemlje), došlo je vreme da Milošević ponovo oproba svoj dar za plebiscitarnu manipulaciju. Na dan 23. aprila 1998. održan je referendum na kojem je on priupitao srpski narod da li prihvata da u rešavanju problema na Kosovu i Metohiji učestvuju “strani predstavnici”. Izlazak na referendum su propagirali kontrolisani mediji pa-

---

4 Naposletku, Amandmanima IX–XLIV na Ustav Srbije od 28. marta 1989. godine pokrajine su već izgubile mogućnost da stave veto na promene Ustava Srbije

5 O kršenju ustavnosti u Srbiji u vreme vladavine Slobodana Miloševića upor.: Pajvančić, 2000.

trijotskim porukama: “NE na referendumu potvrdiće da je Kosovo neodvojivi deo Srbije!” (Đukić, 1999: 248). Pošto su opozicione partije bojkotovale referendum, Milošević je ponovo bio u poziciji da neometano “šteluje” rezultate: ovoga puta htelo mu se da je na referendum izašlo 73 odsto birača, od kojih je čak 95 odsto odbacilo strano posredovanje i njemu poverilo ekskluzivno pravo odlučivanja o sudbini Kosova i Metohije.

Epilog celog ovog manevra dobro je poznat. Milošević je isprva pokušao da se sakrije iza “volje naroda”, ali su predstavnici međunarodne zajednice ostali neimpresionirani; onda je pogazio “volju naroda” i dozvolio “stranim predstavnicima” da se uključe u proces rešavanja problema na Kosovu i Metohiji; međutim, pošto se ponovo predomislio, odlučio je da je bolje da zarati sa međunarodnom zajednicom nego da pristane na njihove uslove za rešavanje problema na Kosovu i Metohiji; naposljetku, njegova junačnost nije dugo trajala pa je posle dvoipomesečnog ratovanja, potpuno poražen i ponižen, pristao na primirje koje je Kosovo i Metohiju stavilo pod civilni i vojni protektorat međunarodne zajednice. Umesto da spasi obraz vaskolikom srpstvu, naneo je više bruke i sramote srpskom narodu (kao i svim građanima Srbije) nego bilo koji vlastodržac pre njega.

Iako je na taj način izgubio garanta vlastite suverenosti, Milošević se nadao da će ipak moći da politički opstane kao srpski suveren uz pomoć “papirne suverenosti” Srbije u odnosu na Kosovo i Metohiju. Iako je odmah po okonačnju rata juna 1999. Kosovo i Metohija u potpunosti otrgnuta iz ustavno-pravnog poretka Srbije, Miloševiću je kao uteha ostala odredba iz Rezolucije SBUN br. 1244, kojom se predviđa da do donošenja konačnog rešenja o statusu Kosova i Metohije Srbija zadržava *pravo na teritoriju* (“teritorijalni integritet i suverenitet”) ove svoje (bivše?) pokrajine. U pitanju je bio *nudum ius* na jednoj teritoriji, koji vlastima u Beogradu ne samo što nije omogućavao vršenje nikakvog “suvereniteta”, nego im je onemogućavao bilo kakav upliv na politički život Kosova i Metohije – osim regularnim putevima inostrane diplomatije. Tako je stvoren ustavnopravni vakuum u kojem je realna vlast pripala međunarodnoj zajednici, nada u nezavisnost (i kontrola nad “privremenim demokratskim organima samouprave”) kosovskim Albancima, a “papirni suverenitet” (tj. golo pravo na teritoriju pokrajine, oročeno donošenjem konačnog rešenja za status Kosova i Metohije) Slobodanu Miloševiću. Kosovski Srbi bili su jedini koji su u tom *dealu* ostali bez ičega (čak i bez elementarne sigurnosti življenja), dok su građani Srbije iz svega izašli sa jednom velikom dobiti: srbijanski politički život dekontaminiran je od mitova o Kosovu i Metohiji, a srpski suveren je postao više nego ikad izložen napadima (do tada prilično neumešne i razjedinjene) opozicije. Potpisivanje “kumanovske kapitulacije” 9. juna 1999.

stavilo je na dnevni red njegovo svrgnuće sa vlasti, koje je napokon usledilo 5. oktobra 2000.

KOSOVSKO ZAVEŠTANJE U POSTMILOŠEVIĆEVSKOJ SRBIJI

“Papirni suverenitet” Srbije nad Kosovom i Metohijom bio je poslednje прибежиште Slobodana Miloševića u borbi za očuvanje položaja srpskog suverena, nakon što je svoje vojne i policijske snage morao da evakuiše iz ove pokrajine i da odustane od daljih manipulacija “kolevkom vaskolikog srpstva” i Srbima koji su još živeli u njoj. No, većini građana Srbije postalo je sada već potpuno jasno da je “car go” i da je izgubio pokrajinu zbog čijeg je očuvanja od naroda dobio tolika ovlašćenja. “Papirni suverenitet” je zato ostao zabeležen kao kratkotrajni i neuspeli pokušaj da se srbijanskoj javnosti zamažu oči parolom kako “Kosovo nije izgubljeno” i kako je Srbiji i dalje potreban jedan suveren (Slobodan Milošević) koji bi jedini mogao da ga u potpunosti povрати.

42 Politička snaga koja je svrgnula Miloševića – Demokratska opozicija Srbije (DOS) – obznanila je u svojim predizbornim obećanjima da će, s jedne strane, u kratkom roku obaviti pripreme za “otklanjanje postojećeg ustavnog haosa” i omogućiti donošenje novog Ustava Srbije i da će, s druge strane, ostati privržena Rezoluciji 1244 i raditi ne samo na očuvanju “teritorijalnog integriteta i suvereniteta Srbije”, nego i na stvaranju uslova da svi građani Kosova i Metohije mirno i sigurno žive i da budu integrisani u “nove demokratske institucije zemlje” (tj. Srbije) (cit. prema: Sekelj, 2001: 96–97). To je, konkretno, značilo da će DOS, odmah pošto osvoji sve poluge vlasti (ne samo na saveznom nivou nego i u Srbiji) učiniti sve što je u njegovoj moći da se donese novi Ustav Srbije, na osnovu kojeg bi se oformile “nove demokratske institucije zemlje”, da bi onda započelo i sprovođenje konkretnih mera za pridobijanje albanskog, ništa manje nego srpskog stanovništva Kosova i Metohije da uzme učešće u njima. Drugim rečima, da bi se spremno dočekalo donošenje konačnog rešenja o statusu Kosova i Metohije (što je bilo predviđeno Rezolucijom 1244) – a ne samo mahalo “papirnim suverenitetom”, kao što je to u prethodnoj godini i počinio Milošević – Srbija je morala potpuno da izmeni svoje ustavno-političko lice i da kosovskim Albancima demonstrira sve prednosti koje bi imali ako bi se opredelili da ostanu u granicama Srbije i učestvuju u “novim demokratskim institucijama zemlje”.

Tokom skoro šest godina, koliko su u Srbiji na vlasti bile različite frakcije DOS-a, nije bilo ozbiljnih pokušaja da se promeni Ustav iz 1990. i stvore te obećane “nove demokratske institucije zemlje”. Doduše, Vlada Vojislava Koštunice jeste napravila jedan nacrt ustava, baš kao što je i predsednik Boris Tadić angažovao

grupu eksperata koja je sačinila sličan nacrt ustava,⁶ ali su oba teksta ostala u fazi “radnog materijala”. Umesto pokretanja pravog ustavotvornog postupka, novi nosioci vlasti u Srbiji su nastavili da u svoje dnevno-političke svrhe manipulišu manjkavostima Ustava iz 1990, počeli su da se zbližavaju i povezuju sa snagama starog režima i prestali su da se trude da u međunarodnoj zajednici (a pre svega u EU) pridobiju ozbiljne saveznike koji bi ih podržali u njihovim nastojanjima da se kosovski Albanci navedu da prihvate “teritorijalni integritet i suverenitet” Srbije kao deo konačnog rešenja statusa Kosova i Metohije.⁷ Posledica tako loše vođene politike bilo je obnavljanje Miloševićevog stava prema Kosovu i Metohiji iz perioda 1999/2000 – lamentiranje nad neprincipijelnim pritiscima na Srbiju, vajkanje na nekooperativnost kosovskih Albanaca, mahanje “papirnim suverenitetom” Srbije nad njenom “južnom pokrajinom” i zagovaranje neograničenog odlaganja konačnog rešavanja pitanja statusa Kosova i Metohije.

A onda, kada se činilo da će 6. oktobar još dugo potrajati u Srbiji, došlo je do preokreta. Tokom leta 2006. nova partijska politička elita Srbije pribavila je dovoljno informacija na osnovu kojih je nedvosmisleno mogla da zaključi da će međunarodna zajednica u veoma kratkom roku konačno rešiti pitanje statusa Kosova i Metohije, da sve veći broj zemalja zagovara davanje uslovne nezavisnosti ovoj pokrajini i – što je najgore od svega – da Srbija nema nikakvu realnu alternativu za to. Jer, *zaslugom upravo te elite*, Srbija za proteklih šest godina nije dobila “nove demokratske institucije”, nije ništa učinila što bi se u očima nepristrasnih promatrača moglo okarakterisati kao stvaranje uslova za političku integraciju kosovskih Albanaca i ne odaje utisak zemlje koja je stabilizovala unutrašnje političke prilike i obrazovala jasnu političku volju da u potpunosti ispuni sve obaveze preuzete međunarodnim ugovorima (najbolji lakmus za to predstavlja saradnja sa Haškim tribunalom). skrivajući se iza prazne formule “više od autonomije, manje od nezavisnosti” Kosova i Metohije, vlasti u Beogradu su nastojale da izbegnu da domaćoj i

43

---

6 Jedno stručno poređenje ova dva dokumenta pokazalo je da je među njima bilo ne tako zanemarljivih odstupanja, pravnih praznina, konceptualnih nedoslednosti i nepreciznosti (Pajvančić, 2005).

7 Ovde se ostavlja po strani (bez sumnje najdelikatnije) pitanje kako bi uopšte funkcionisao politički život u Srbiji nakon što bi bio međunarodno potvrđen njen “teritorijalni integritet i suverenost” u vezi sa Kosovom i Metohijom. Upadljiva nesposobnost aktuelnih nosilaca vlasti u Srbiji da objasne svojim biračima, kosovskoj javnosti i međunarodnoj zajednici kako bi u realnom životu izgledao model “više od autonomije, manje od nezavisnosti” ponajbolje svedoči o tome koliko je besperspektivan svaki pokušaj da se – izvan Evropske unije – obnovi suživot kosovskih Albanaca i srbijanskih Srba.

inostranoj javnosti pokažu *demokratske institucije zajedničke države* u kojima bi se zaista mogla izgrađivati zajednička politička volja Srba i kosovskih Albanaca, koje bi uživale poverenje pripadnika oba naroda (kao i ostalih naroda koji žive u Srbiji) i koje bi bile u stanju da rešavaju probleme, a ne da ih stvaraju. Vreme za ozbiljnu diplomatiju i ozbiljno ustavotvorstvo bilo je prošlo, tako da je novoj partijskoj političkoj eliti preostalo još samo da se aktivira u ulogama narocatelja nad zlehudom sudbinom Srbije i ritualnog branitelja Miloševićevog “papirnog suvereniteta” Srbije nad Kosovom i Metohijom.

44 Vreme je tako – bez prave zasluge nove partijske političke elite – ponovo počelo da teče u Srbiji septembra 2006, zbog čega je i ustavni problem pokrenut sa mrtve tačke. Javnost je prvo ustalasio predsednik Skupštine Predrag Marković, koji je u ponedeljak 4. septembra izjavio da su DSS i DS već usaglasili 152 člana Nacrta Ustava i da će “do kraja nedelje [usaglasiti] i preostalo” (“Predlog Ustava do kraja nedelje”, 2006). Sve je rađeno brzo, konspirativno i neinstitucionalno, tako da je Pododbor Skupštine za ustavna pitanja, koji nije bio sazivan prethodnih osam meseci, tek u narednoj nedelji saznao šta je u međuvremenu obavljeno (dok srbijska javnost to ne zna ni na dan kada je završen ovaj tekst – 25. septembra). Međutim, do prave prelomne tačke došlo je tek na skupštinskoj sednici održanoj u naredni utorak, 12. septembra. Tom prilikom poslanicima se obratio sam premijer Koštunica, otkrivajući šta je i zbog čega Vlada (u dosluhu sa Predsednikom Srbije) zamislila da – još do kraja godine – učini. Na jednom delu njegovog izlaganja ovde je potrebno posebno se zadržati.

Od kada postoji Srbija, svaki pripadnik našeg naroda rađa se i umire sa svešču da je Kosovo uvek bilo i da će zauvek biti sastavni deo Srbije.

Ova rečenica jasno upućuje na mitski diskurs, koji sa racionalnim načinom razmišljanja nema nikakve veze. Već i sama pomisao da Srbi na samrtnom času ne misle ni o čemu drugom do o Kosovu izgleda potpuno apsurdna, dok tvrdnja da se srpske bebe rađaju sa pomišlju da je Kosovo “uvek bilo i da će zauvek biti sastavni deo Srbije” ukazuje na ozbiljne probleme u osećaju za realnost srpskog premijera.

Nama, koji u ovom trenutku predstavljamo građane Srbije, pala je u deo najveća obaveza da ovu istinu iznova potvrdimo upisujući je velikim i neizbrisivim slovima u novi ustav Srbije.

Građani Srbije su 2003. godine izabrali postojeće nosioce vlasti na osnovu onoga što su im ovi obećali da će činiti kao *konstituisana*, a ne kao *konstitutivna vlast*. Prema tome,

niko od građana Srbije nije nikoga ovlastio da bilo šta “upisuje velikim i neizbrisivim slovima u novi ustav Srbije” i u ovom momentu Vlada i njen premijer u ovoj oblasti rade u potpunosti na svoju ruku, ne “predstavljajući” nikog drugog do sami sebe.

To znači samo jedno: za državu Srbiju Kosovo nikada neće biti nezavisno. Isto tako, to znači da će za Srbiju, čak i kad bi pravnim nasiljem bio otet, Kosmet po ustavu države uvek biti njen sastavni deo. Ako danas donesemo odluku da u novi ustav Srbije zapišemo neoborivu istinu da je Kosmet sastavni deo Srbije, donećemo sudbinski važnu i jedino moguću odluku.

A da li je i odluka Skupštine Srbije pravno nasilje? U Rezoluciji br. 1244 govori se o tome da će se do konačnog rešenja za status Kosova i Metohije doći na osnovu “političkog dogovora”. Odluka Skupštine Srbije da je “Kosmet sastavni deo Srbije” opasna je upravo zato što ne precizira šta je smisao tog “sastojanja”. Po Rezoluciji 1244 “sastojanje” je samo teritorijalno, ali ne i ustavnopravno. Misli li premijer Koštunica da će ponovno ubacivanje Kosova i Metohije u Ustav promeniti stanje stvari i reaktuelizovati supstancijalni “suverenitet” Srbije nad ovom pokrajinom? Ako misli, kako onda očekuje da to druga strana ne doživi kao “pravno nasilje”? Štaviše, ne prethodi li onda to pravno nasilje onom pravnom nasilju na koje premijer Koštunica tek upozorava, a o kojem mi još uvek ništa konkretno ne znamo? Ako pak premijer misli samo na teritorijalno “sastojanje”, onda je vredno zapitati se zbog čega tolika halabuka oko nečega što je potpuno trivijalno: tražiti da imaš golo pravo na nekoj teritoriji na kojoj žive ljudi na koje ne možeš ni na koji način da utičeš i – što je najgore – kojima ne možeš da pomogneš. Nema sumnje, odvajanje Kosova i Metohije od Srbije svakako neće biti najsrećnije rešenje statusnog pitanja te pokrajine zbog toga što će učvrstiti trend etniziranja subjekta prava na samoopredeljenje (narod se sve manje shvata u političkom, a sve više u etničkom smislu) i dati podsticaj jačanju separatizma u svetu i podrivanju političke stabilnosti prvenstveno malih i etnički heterogenih država. No, zaboravlja se da je Srbija već 1999. izgubila Kosovo i Metohiju (izuzev teritorije) na osnovu izgubljenog rata protiv međunarodne zajednice, Rezolucije 1244 i Vojnotehničkog sporazuma iz Kumanova i da sada jedino ima (shodno njenom međunarodnom položaju države koja je vojno, politički i ekonomski bačena na kolena) mogućnost učešća u konačnom “političkom dogovoru” – za koji joj nikada niko nije garantovao da neće završiti nezavisnošću Kosova i Metohije.

45

Na taj način mi svima šaljemo nedvosmislenu poruku da državu Srbiju, kada je reč o Kosovu i Metohiji, obavezuje jedino i isključivo ono što stoji u njenom ustavu. Drugim rečima, čitav svet mora znati da će, sve dok postoji država Srbija, Kosovo za nas biti njena neodvojiva pokrajina.

To je ujedno i poruka da je Srbija država koja ne priznaje međunarodno pravo (u kojem je načelo suvereniteta država ipak samo jedan od principa, a ne imperativna norma). Kao takva, ona još više slabi svoju – zbog svega što je do sada izloženo, sasvim zasluženno – lošu poziciju u pregovorima za donošenje konačnog rešenja za status Kosova i Metohije. Što je u svemu najgore, ona sebe udaljava od članstva u Evropskoj uniji. Jer, ko još hoće da ima posla sa državom koja je ustavno proklamovala da je “obavezuje jedino i isključivo ono što stoji u njenom ustavu”? Danas je to pitanje Kosova i Metohije, sutra će biti nešto drugo. Jednom otvorena Pandorina kutija više se neće moći tako lako zatvoriti.

Zbog svega ovoga, danas je suštinski interes Srbije da donese novi ustav u kome ćemo jednodušno, voljom svih partija, i što je od svega važnije, voljom čitavog naroda i svih građana izraženom na referendumu, potvrditi da je Kosovo i Metohija jednostavno Srbija.

46 Suštinski interes Srbije da donese novi ustav postojao je već u jesen 2000, kada je Vojislav Koštunica postao Predsednik SRJ, a naročito tokom 2001, kada je sa te pozicije vodio politički rat protiv premijera Srbije Zorana Đinđića (kojem je, to se mora istaći, do Ustava Srbije takođe bilo stalo kao do lanjskog snega). Ali, razlog zbog kojeg je taj interes postojao nije ležao u svesti (svakog pripadnika srpskog naroda, od rođenja pa do smrti) “da je Kosovo uvek bilo i da će zauvek biti sastavni deo Srbije”, nego u konstituciji slobode svih građana Srbije. Drugo, šta znači da će “čitav narod i svi građani” Srbije na referendumu potvrditi “da je Kosovo i Metohija jednostavno Srbija”? Ubraja li premijer Koštunica i kosovske Albance među “sve građane” Srbije? Ako ih ubraja, zar mu nije jasno da se *ratovalo* zato što oni ne dele stav “da je Kosovo i Metohija jednostavno Srbija”? Ako ih ne ubraja, da li to znači da im se neće obratiti referendumom koji priprema (odnosno, što je još bitnije, da ih neće računati prilikom određivanja procenta izašlih koji je potreban da referendum uspe)? Sprema li se to još jedna u nizu referendumskih manipulacija – u kontinuitetu sa svim onim koje je Milošević radio dok je bio na vlasti? Hoće li se premijer uopšte pokolebati u svojoj veri u “legalizam” – ako već nije pred demokratskim revolucionarnim tekovinama 5. oktobra 2000, onda barem sada, pred mitskim tekovinama 15 (28) juna 1389?

Ako je do sada i bilo više ili manje opravdanih i objektivnih prepreka da se donese novi ustav, sada, kada je Kosovo u pitanju, sve mora da se potčini ovom najvišem državnom i nacionalnom interesu.

Zanimljivo bi bilo čuti koje su to za premijera Košunicu u periodu 2000–2006. bile opravdane i objektivne prepreke da se donese novi ustav. Lenjost? Inercija?

Borba za vlast sa pokojnim premijerom Đinđićem? Želja da se obuče “predsedničko odelo” skrojeno po meri Ustava iz 1990? Još zanimljivije bi bilo čuti zašto se “najviši državni i nacionalni interes” za donošenje ustava pojavio baš septembra 2006, i to u vezi sa Kosovom i Metohijom – pokrajinom koja je po međunarodnom pravu izuzeta iz ustavnopravne regulacije Srbije. Da li nam to premijer govori da “najviši državni i nacionalni interes” za donošenje ustava ne leži u građanima Srbije na koje bi on trebalo da se primenjuje, nego u građanima na koje se – to svi dobro znamo – neće primenjivati? Pišemo li mi to ustav za “nebesku Srbiju” ili za onu zemaljsku?

Unapred možemo odbaciti svaku pomisao da referendum o novom ustavu možda ne bi uspeo, jer čvrsto verujem da svi delimo uverenje da nema građanina Srbije koji ne bi izišao na referendum o novom ustavu samo zato da potvrdi kako je Kosovo naše i kako zauvek ostaje sastavni deo Srbije. (Koštunica, 2006)

Zbog čega je premijer Koštunica tako uveren da svi građani misle isto kao i on i da referendum ne može da ne uspe? Kada smo se to vratili u vreme jednogumlja u kojem su podvlašćeni ritualno davali podršku vladajućoj “avangardi”? Očekuje li on to stoprocentni odziv na naredni referendum i stoprocentno zaokruživanje odgovora “DA”? Priprema li nas on to na takvu homogenizaciju srpskog naroda koja će nadmašiti sve Miloševićeve referendume? Veruje li on uopšte u ono što priča?

POČETAK PISANJA NOVOG USTAVA

Podstaknuta apelom premijera, Skupština je već 12. septembra započela ustavotvorni posao (pred)određivanjem odredbe po kojoj će se Kosovo tretirati kao sastavni deo Srbije. Korak dalje u ovom ustavotvorstvu učinila je Vlada 14. septembra 2006, donevši Zaključak o dopuni Predloga Ustava Republike Srbije stavom o Kosovu kao pokrajini Srbije, u kojem su se našle dve rečenice preambule budućeg ustava: “Pokrajina Kosovo i Metohija je sastavni deo Srbije i ima suštinsku autonomiju u okviru suverene države Srbije. Iz takvog položaja Kosova slede ustavne obaveze svih državnih organa da zastupaju i štite državne interese Srbije na Kosovu i Metohiji u svim unutrašnjim i spoljnim političkim odnosima” (“Kosovo u preambuli budućeg Ustava”, 2006).

Već i ove dve rečenice dovoljne su da se zaključi da će preambula novog Ustava izaći izvan onoga što smo imali priliku da čitamo u preambulama ustavnih nacрта koji su u javnosti kolali u proteklim godinama. Ako se pogleda čak i preambula nacрта ustava DSS-a (iz 2003), partije koja čini kičmu Vlade i iz čijih je redova premijer, videće se da se u njoj Kosovo i Metohija i ne pominje i da je naglasak

na građanima Srbije koji Ustav donose “polazeći od državne tradicije srpskog naroda i ravnopravnosti svih građana i etničkih zajednica Srbije”. Pa ipak, saobraznost (dela) preambule novog ustava sa DSS-ovim Nacrtom Ustava Srbije lako je prepoznatljiva. Član 167, stav 3 (koji određuje suprematiju Ustava Srbije nad međunarodnim pravom) i član 150, stav 2 (koji predviđa osnivanje šest neimenovanih regiona, od kojih je jedan “sa sedištem u Prištini”) Nacrta Ustava, kao i *Obrazloženje Predloga za promenu Ustava Republike Srbije i Nacrta Ustava Republike Srbije* (koje predviđa “da svi region i imaju jednak status” – upor. Lutovac, 2004: 217) otkrivaju očekivanje DSS-a da se kosovski Albanci mogu privoleti “povratku” u suverenu državu Srbiju, gde je ustavno pravo više od međunarodnog i gde ih čeka ceo neimenovani “region sa sedištem u Prištini” – jednak “regionu sa sedištem u Užicu”.

48 Kada su se ta očekivanja izjalovila, premijer i njegova partija su brže-bolje krenuli u ustavotvornu ofanzivu da celom svetu pokažu da je Ustav Srbije viši pravni akt od celokupnog međunarodnog prava i da će po tom Ustavu Kosovo i Metohija ostati “u sastavu Srbije” – bez obzira na sve rezolucije Saveta bezbednosti UN ili druge međunarodnopravne akte koji bi govorili suprotno. Pošto su zaključili da su se na taj način već dovoljno približili pozicijama SRS-a i SPS-a, visoki funkcioneri DSS-a i drugi pripadnici nove partijske političke elite započeli su sa konkretnim inicijativama da od svakog poslanika Skupštine Srbije dobiju podršku za donošenje novog ustava. Ustupci partijama starog režima u startu su ukalkulisani u celu operaciju. U već citiranom obraćanju javnosti od 4. septembra Predsednik Skupštine Predrag Marković (iz GI7+) nije tajio da su DSS i DS od samog početka ustavne odredbe usaglašavali imajući na umu rešenja koja je na tekst nacrta Ustava ranije dostavila SRS (“Predlog Ustava do kraja nedelje”, 2006). Jednako je eksplicitan bio i ministar Zoran Lončar, koji je kao predstavnik DSS-a i Vlade radio na kompromisnom predlogu Nacrta Ustava: “Svoj konačni izgleda nacrt ustava Srbije dobiće kada se o njemu izjasne i Srpska radikalna stranaka i Socijalistička partija Srbije.” Do 19. septembra radikali su već bili toliko “odobrovoljeni” da je njihov lider Tomislav Nikolić sa premijerom Koštunicom zajednički izašao u javnost sa konstatacijom da se novi ustav može doneti u veoma kratkom roku i sa uverenjem da će građani Srbije na referendumu ubedljivom većinom izglasati ustav. U javnosti su se otprilike u isto vreme pojavile spekulacije da bi datum održavanja referenduma mogao biti već 5. novembar.

Na osnovu svega što je javnost mogla da čuje i pročita o donošenju novog ustava stiče se neodoljiv utisak da se politički kalendar Srbije preokrenuo i da vreme počinje da teče unazad: posle 5. i 6. oktobra nije usledio 7. oktobar, nego 12. septembar, dan kada je započet rad na preambuli novog ustava, koja ima osnovni cilj

da ustavnopravno legitimiše nastavak Miloševićeve borbe za (“papirni” ili efektivni – to je za sada još uvek nejasno) suverenitet Srbije nad Kosovom i Metohijom. Ali, o tome da revolucija započeta u Beogradu 5. oktobra 2000. dobija otvoreno rotacioni karakter ne govore samo citirane dve rečenice preambule, nego i celokupna atmosfera u kojoj je ustavotvorstvo započelo. Pri boljem uvidu, zapravo, moglo bi se zaključiti da ceo ustavotvorni projekat nove partijske političke elite boluje od svih onih mana koje su krasile i Miloševićevo ustavotvorstvo: (1) traženje plebiscitarne podrške za ustavnopravni izlazak iz starog režima, (2) legitimisanje vršenja ustavotvorne delatnosti zadržanjem suverene vlasti nad Kosovom i Metohijom, (3) naglašavanje “legalizma” i (4) projekcija jedinstva i sloge srpskog suverena i naroda.

(1) Kao i Milošević, i njegovi naslednici koji danas postupaju u ulozi srpskog suverena imaju potrebu za plebiscitarnom podrškom za svoje viđenje izlaska iz starog režima (u kojemu su ovoga puta objedinjeni komunizam i Miloševićev demokratski despotizam). Oni, doduše, više ne moraju da (poput Miloševića, 1–2. jula 1990) na referendumu od naroda traže određene ruke za ustavotvorni posao, pošto im to ovlašćenje – sve dok imaju dvotrećinsku većinu u Skupštini Srbije – već pruža važeći Ustav. Njih sada zanima referendum, predviđen članom 133. Ustava, u koji oni polažu nade da će njihovom ustavotvornom poslu doneti demokratski konstitucionalni legitimitet. Pri tom oni prenebregavaju tri očigledna problema sa kojima se njihov poduhvat suočava i koji će njihov ustavotvorni rezultat nužno lišiti demokratskog konstitucionalnog legitimiteta. Prvo, Skupština u kojoj sede niti je izabrana od strane građana sa teritorije cele Srbije (nedostaju legitimni predstavnici sa Kosova i Metohije), niti su njeni poslanici izabrani na osnovu javne diskusije *po svim pitanjima koja su relevantna za izradu Ustava, a nisu bila relevantna 2003, kada su održani parlamentarni izbori*. Drugo, jasno je da se referendum koji se po osnovu člana 133. Ustava mora organizovati za usvajanje ustavnih promena (tj. donošenje novog Ustava) neće moći održati na Kosovu i Metohiji i da će to – nezavisno od problema utvrđivanja broja birača od kojeg bi trebalo računati polovinu (plus jedan) da bi referendum uspeo – samog srpskog suverena (tj. Skupštinu Srbije koja bi u celoj stvari trebalo da postupa kao “jedno jedinstveno telo”) staviti pred iskušenje da konsekventno prihvati logiku SRS-a i obznani da se “srpska južna pokrajina” zaista nalazi pod okupacijom. Naposletku, treće, kako god da okonča ustavotvorni posao, blok srpskog suverena će to svakako izvesti bez uključivanja predstavnika bilo kojeg od (barem) dva preostala svetonazorna bloka u Srbiji: bloka albanskog suverena i bloka evropske pacifikacije (u koji se momentalno ne može ubrojiti ni DS). Onemogućavajući pripadnike tih svetonazora da iznesu svoje argumente u javnosti *pre izbora aktivnih učesnika ustavotvornog posla*, novi srpski suveren se u samom startu odrekao političkog dijaloga

sa istinskom opozicijom i time konačan oproštaj sa starim režimom (i njegovim recidivima) učinio upitnim.

(2) Kao ni Milošević, ni njegovi naslednici koji danas postupaju u ulozi srpskog suverena nemaju nikakvu autentičnu potrebu da prevaziđu ustavni haos i konstituišu Srbiju, i novi ustav donose *isključivo zbog ubrzanja procesa donošenja konačnog rešenja za status Kosova i Metohije*. Štaviše, njih i ne interesuje šta građani misle o tome koja bi ustavna rešenja bila najpogodnija, njima ne pada na pamet organizovanje javne rasprave o ustavu, njih zanima samo to da sebi omoguće opstanak u političkom životu Srbije i nakon (eventualnog) osamostaljivanja Kosova i Metohije. Zbog toga se kod njih javio afinitet za upravo one plebiscitarne mogućnosti koje je Milošević koristio na referendumu od 23. aprila 1998, s tim što se ovoga puta glasačima sugerije: “DA na referendumu potvrdiće da je Kosovo neodvojivi deo Srbije!” Na taj način se ceo ustavotvorni posao pretvara u jedan ogroman plebiscit o (da li samo “papirnom”?) suvernitetu Srbije na teritorijom Kosova i Metohije, u kojem postaje potpuno nebitno sve što stoji u normativnom delu “akta za promenu Ustava”, dok jedini značaj zadržava preambula (koja sadržava jedino bitno referendumsko pitanje).

50 (3) Kao i Milošević, i njegovi naslednici koji danas postupaju u ulozi srpskog suverena u ukidanju starog režima striktno se pridržavaju revizione procedure iz starorežimskog ustava. To im služi kako bi u samom startu dezavuisali ideju ustavotvorne skupštine i pridobili sve one kojima se “žuri da spasu Kosovo”. Ali, kako je svojevremeno konstatovao Valtazar Bogišić, “što se grbo rodi, to vreme ne ispravlja”. Ustav donet navrat-nanos, u duhu običnog “legaliteta” i bez demokratskog konstitucionalnog legitimiteta, može biti samo to: nakaza za jednokratnu upotrebu, koja neće zadovoljiti potrebu za *istinski* novim ustavom Srbije.

(4) Kao i Milošević, i njegovi naslednici koji danas postupaju u ulozi srpskog suverena imaju preku potrebu da od ustavotvorstva naprave radostan akt ujedinjavanja celog srpskog naroda sa svojim suverenom. Pošto će po svoj prilici i ovaj referendum proteći bez efektivne kontrole, u atmosferi patriotskih apela na slogu (koje unisono upućuju političari koji su se 5. oktobra nalazili na različitim stranama barikada) i kvalifikovanja svih disonantnih tonova kao “izdajničkih”, realno je očekivati pozitivan ishod plebiscita. Većina aktera koja sada agira za prihvatanje tako donetog ustava verovatno očekuje da napravi politički profit koji bi im omogućio “preživaljavanje” konačnog rešenja za status Kosova i Metohije, dobar rezultat na sledećim izborima i zauzimanje čelnih funkcija u novokonstituisanoj Srbiji. Na drugoj strani, manji broj, koji pripada “tvrdoj liniji”, sigurno da zdušno veruje da realizuje uzvišenu misiju pripreme uslova za početak dugotrajne borbe

(uključujući tu i oružanu) za povraćaj Kosova i Metohije pod okrilje suverene (nebeske) Srbije. Vreme će pokazati da li će se takve kalkulacije pokazati opravdanim. Jedino što se u ovom momentu čini izvesnim jeste to da od novog ustava današnji Srbi “od krvi i mesa” (pogotovo oni na Kosovu i Metohiji) neće imati nikakve koristi.

Tako se krajem septembra 2006. godine, skoro dvadeset godina od početka urušavanja komunizma u Istočnoj Evropi i intenziviranja procesa evropskih integracija, Srbija nalazi na pragu ustavnopravnog učvršćenja kontinuiteta sa svetozornom srpskog suverena, koji je kanonizovao komunista-nacionalista Slobodan Milošević, i otvaranja novih frontova sa znanim i neznanim neprijateljima. Iz ustavotvornog procesa će ponovo, baš kao i 1990, biti isključeni pripadnici svetozornog bloka evropske pacifikacije, čime će izostati zalaganje za to:

- (1) da je još od 1990. najvažniji politički cilj u Srbiji da što pre postane ravnopravni član Evropske unije (pošto je to jedini način da se civilizuje celokupan politički i ekonomski život Srbije bez Kosova i Metohije);
- (2) da je nebitno da li će Kosovo i Metohija ostati deo Srbije ili postati nezavisna država, a bitno je da li će i kada postati deo Evropske unije (pošto je to jedini način da se civilizuje celokupan politički i ekonomski život Kosova i Metohije);
- (3) da je pominjanje Kosova i Metohije kao sastavnog dela Srbije u novom ustavu krajnje opasno, pošto nedvosmisleno upućuje na zaključak o potrebi pokretanja rata za oslobođenje okupiranog Kosova i Metohije;
- (4) da jedini put za ustavotvorstvo koje pretenduje na demokratski konstitucionalni legitimitet i koje može da okonča revoluciju započetu 5. oktobra 2000. vodi preko sazivanja ustavotvorne skupštine.

51

LITERATURA

Antonić, Slobodan (2002): *Zarobljena zemlja. Srbija za vlade Slobodana Miloševića*, Beograd: Otkrovenje.

Bodin, Jean (2002): *Šest knjiga o republici*, Zagreb: Politička kultura.

Cable, Vincent (1995): “The Diminished Nation-State: A Study in the Loss of Economic Power”, *Daedalus*, god. 124, br. 2: 23–53.

Đukić, Slavoljub (1999): *Kraj srpske bajke*, Beograd: Samizdat Free B92.

Hinsli, Frensis Heri (2001): *Suverenost*, Beograd: Filip Višnjić.

Hobz, Tomas (1991): *Levijatan ili Materija, oblik i vlast države crkvene i građanske*, Niš: Gradina.

- “Kosovo u preambuli budućeg Ustava” (2006),
http://www.b92.net/info/vesti/index.php?yyyy=2006&mm=09&dd=14&nav_id=211785
- Košunica, Vojislav (2006): “Obraćanje premijera Vojislava Košunice Narodnoj skupštini”,
http://www.nspm.org.yu/Debate/2006_vk_120906.htm
- Lutovac, Zoran (ur.) (2004): *Predlozi za novi ustav Srbije*, Beograd: Friedrich Ebert Stiftung.
- Maus, Ingeborg (1995): “Freiheitsrechte und Volkssuverenität. Zu Jürgen Habermas’ Rekonstruktion des Systems der Rechte”, *Rechtstheorie*, god. 26, br. 4: 507–562.
- Maus, Ingeborg (2001): *Aspekti narodne suverenosti. O nacionalnodržavnim i međudržavnim dimenzijama demokratije*, Beograd: Dosije.
- Molnar, Aleksandar (2002): *Rasprava o demokratskoj ustavnoj državi. 4. Građanska neposlušnost*, Beograd: Edicija “Reč”.
- Pajvančić, Marijana (2000): “Ogledi o kršenju ustava”, u: Čavoški, Kosta (ur.): *Ustavnost i vladavina prava*, Beograd: CUPS.
- Pajvančić, Marijana (2005): “Komparativna analiza nacrtu ustava Srbije”, uvodno saopštenja na okruglom stolu *Novi ustav Srbije za evropske integracije*,
http://www.nspm.org.yu/Debate/2005_ustavi_%20pjav_ustav1.htm
- “Predlog ustava do kraja nedelje” (2006),
http://www.b92.net/info/vesti/index.php?yyyy=2006&mm=09&dd=04&nav_id=210572
- Sekelj, Laslo (2001): “Prinudna demokratizacija kriminalizovane države”, u: Spasić, Ivana i Subotić, Milan (ur.): *R/evolucija i poredak. O dinamičnim promenama u Srbiji*, Beograd: Institut za filozofiju i društvenu teoriju.
- Tomić, Zoran (2006a): “Za referendum o ustavotvornoj skupštini”, *Ustavno i srodno*, Beograd: Službeni glasnik.
- Tomić, Zoran (2006b): “Kontinuitet ustavnog licemerja”, *Danas* od 19. septembra,
http://www.nspm.org.yu/Debate/2006_ust_tomic1.htm

